

NAUCZYCIEL (822) *sb m*

-a- (408), -a- (11); -a- : -ã- *GliczKsiąż* (85:3), *Mącz* (9:4), *SkarŻyw* (11:2), *CzechEp* (21:1), *NiemObr* (13:1); w -ciel *prawdopodobnie e pochylone (tak WujBib oraz Cn)* [*Mącz* -ciel *odstępstwo od normy*; w -ciel- e *jasne*.

sg N nauczyciel (505). ◇ *G* nauczyciela (26). ◇ *D* nauczycielowi (16). ◇ *A* nauczyciela (27). ◇ *G a. A* nauczyciela (1). ◇ *I* nauczyciel(e)m (20). ◇ *L* nauczycielu (8). ◇ *V* nauczycielu (39). ◇ *pl N* nauczyciele (33), nauczycielowie (8); -owie *BibRadz* (3), *KwiatKsiąż*, *RejPosWstaw*, *StrykKron*, *CzechEp*; -e : -owie *NiemObr* (1:1). ◇ *G* nauczyciel(o)w (37). ◇ *D* nauczyciel(o)m (19). ◇ *A* nauczyciele (49), nauczyciel(o)w (1); -e : -(o)w *NiemObr* (2:1). ◇ *G a. A* nauczycielow (1). ◇ *I* nauczycielmi (21), nauczycielami (5); -ami *GliczKsiąż* (2), *LatHar*; -mi : -ami *CzechRozm* (2:1), *WujNT* (8:1). ◇ *L* nauczycielach (5), nauczyciel(o)ch (1) *ModrzBaz*.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI(XVIII) – XVII w.

*Ten, który naucza i wychowuje, pedagog; doctor Mymer¹, HistAl, PolAnt, Mącz, Modrz, Vulg, Cn; praeceptor HistAl, Vulg, Mącz, Cn; magister Mącz, Vulg, Cn; professor Mącz, Modrz; didascalus Mącz, Calep; paedagogus Mącz, Vulg; formator, praemonstrator Mącz, Cn; litterator Calep, Cn; doctus PolAnt; nutritor Mącz; docens Modrz; exercitator, institutor Cn (822) : Mymer¹ 9; BielŻywGlab nlb 14; SeklKat F3; Ták záprawdě nyemálz co chwálíc gdi ocyec doma chowa náuczycyelá lynowi/ álbo dzyecyom. GliczKsiąż L; Náuczony náuczycyel vczone vcžnye pocžyni/ á prošty prošte. GliczKsiąż L7; nyegodna rzecz yešt áby kto tę zaplátę ktorą čžyni náuczycielowi zá lyná/ myał rovnác [...] Itą kthorą wydáye grábárzowi álbo chłopu yákiemu nyewolnemu. GliczKsiąż M3v; že náuczycyele fą by oycowye włafni/ á to nye cyał ále rozumu. GliczKsiąż N8v, I4v, I6v, I7, I7v, I8v (71); KwiatKsiąż E4v, K3v; Nutritor, Náucziciel/ ten który dzieći wychowawa. Mącz 255b, 36d, 231d, 305a; Ięšt [!] v mnie náuczyciel iście bárzo tani/ Ktory w cudzey ošobie fwoy wyštepek gáni. Prot C4v; Gdyž to iednák włafny iešt vrząd á powinowáctwo dobrego náuczycielá/ vpominác ludžye ku fwiętemu á pobožnemu žyciu RejPosWstaw 21v, [21²]v, 42; Co iym łácno będzie vcžynić/ iefli y študentom/ niemáiącym ná náukę nakłádu/ potrzeby/ y náuczycielom [*stadiosis literarum ... et professoribus*] słužną zaplátę obmyślą. ModrzBaz 131; A gdy do náuki Ńpofobny był/ z Egiptu wřzytkiego y z Grecyey co napřednieyŃze vcžone y Philozophy dáłá mu zá náuczyciele. SkarŻyw 478, 201, 411; CzechEp 72; Calep 608b; WujNT przedm 23.*

nauczyciel czego [= czego uczący] (3): Murm 178; BartBydg 131b; Rhetor – Naucziciel wimownoŃci. Calep 923a.

nauczyciel czego [= przynależny do czego] (1): professoribus linguarum et Philosophiae scholae Argentinensis ampla praemia sunt proposita. Dobrze fą Opatrzeni nauczyciele Ńzkoły Argentińskiey Mącz 8b.

nauczyciel czyj [w tym: pron poss (8), G sb i pron (3), ai poss (2)] (13): Potym piŃał liŃt [...] AriŃtotelefowi fwemu náuczycielowi o niezlicžnych bitwách HistAl G5v, K2; Co był zwykł čžynić yeden człowyek ná imyę Ammonius náuczycyel Plutárchufá GliczKsiąż F8; w Atenách Konnidefowi náuczycyelowi Thezeufowemu/ ná koždy rok dla yego wyeczney pámyátki obyczaj był že mu ofiárowano báráná GliczKsiąż N7, L4, L6v, N3v, N7 [2 r.]. O, O2; GórnDworz Gg8; SkarŻyw 200.

W połączeniach szeregowych (9): *SeklKat* Hv; *GliczKsiąż* N8, N8v; *Leop Prov* 6/7; *Mącz* 272c; *KuczbKat* 305; *RejPosWstaw* 42 [2 r.]; iż piłmo święte nie tych tylko zowie oycami/ którzyby kogo z nalienia fwego łpłodzili/ ále też y ludzi łtare y wczłiwe/ opiekuny / náuczyciele/ wodze wiary/ y infze vrząd iákowy na łobie nołzące *CzechRozm* 160.

W charakterystycznych połączeniach: *dobry nauczyciel* (3), *doświadczony*, *niepodły*, *nieuk*, *szczyry*, *uczciwy*, *(na)uczony* (2), *wyborny*; *nauczyciel krasomowienia* (2), *wymowności*; *karania nauczyciela*, *napominania*, *nauka* (2), *urząd*; *nauczyciel uczy*; *nauczyciela doma chować*, *dostać*, *mieć* (2), *należć*, *ważyć* (2), *zrządzić*; *urzędu nauczyciela używać*; *do nauczyciela dać*, *w naukę się poddać*; *nauczać* ((*na*)*uczyc*) *się od nauczyciela* (3); *za nauczyciela [komu] dać*; *nauczycielowi (na naukę) dać* (2), *polecieć* (*polecac*) (2), *poruczyć*, *w ręce dawać* (*podac*) (2); *nauczycielowi dobrze opłacić*, *zapłatę czynić*.

Przysłowie: Iż nie nie [!] iełt vceń nád náuczycielá/ áni łługá nád Páná fwego. *CzechEp* 22.

Wyrażenie: »nauczyciel szkolny« (1): Nie mnieyłząc pracę ma náuczyciel łzkolny [*doctoris seholae*]/ niźli ktory z tych [*lekarzy*, *prawników*]: pożytek znich rowny/ álbo więtfzy. *ModrzBaz* 134.

Szeregi: »nauczyciel a człowiek uczony« (1): potrzebá tego/ áby náuczycyelom á ludziom vczonym łluffna á powinowáta cześ byłá wyrządzoná *GliczKsiąż* N7v.

»doktor a (a1)bo nauczyciel« (4): Ale wzdám cos wyętfwego yełfcze iż mam prawdę znać doktor á náuczyciel. *GliczKsiąż* N4v, N3v, N4, N6. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»mistrz, (albo, i) nauczyciel« = *doctor et magister* *Modrz* [*szyk 6:2*] (8): Sine Duce sine Indice ad aliquid pervenire, Króm miłtrzá y náuczycielá. *Mącz* 85c, 87d, 134b, 148b, 172d, 204a; *ModrzBaz* 129v; *Calep* 321a. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*].

»preceptor albo nauczyciel« (1): Záprawdę preceptor káždy álbo náuczycyel/ ktory wywyera w wyerze/ wtho może wprowadzić kóždego fwego vcznyá. *GliczKsiąż* L5.

»nauczyciel i uczeń« (1): Napirwłze łtaranie ma być o náuczycieloch y o vczniach [*de docentibus et discentibus*] *ModrzBaz* 134v.

Przen (1) :

W połączeniu szeregowym (1): Połt iełt vłpokoienie dułz náłzych/ łtárym vczłiwość/ młodym náuczyciel/ powściągłiwym miłtrž *SkarŻyw* 92.

a. *Nauczający wiary; przywódca duchowy* [*w tym: jako postać dialogu w CzechRozm* (431)] (688) : *RejPs* 97; *MurzNT Ioann* 20/16; *BibRadz Matth* 13/52, II 93a *marg*, 138a *marg*; *RejAp* 34v; Pytay łie cnotliwych náuczycielow/ ktorzy wiernie á prawdziwie rozłzyrzáią łwiętą łławę ie^{go}. *RejPos* 68v, A5v, 151, 176v, 286; *RejPosRozpr* b4v; Dayže nam też miły Pánie przeložone y náuczyciele tákíe/ ktorzy by nie o pożytki łwe/ [...] ále o pomnoženie chwały twoyey thym pilniey łie łtáráli. *RejPosWstaw* 42, [143²]v; náuczycielu miły: o tymem częłto/ y od łiebie łámego/ y od onych wierzących/ w Pánu vmiłowáných Chriłtyánow/ łłychał *CzechRozm* 1, 1, 1v, 2, 3 [2 r.], 3v [3 r.] (444); Popiáni łi/ y tych náłzych czálow do Papiežá połły łłáli/ prołząc o náuczyciele *SkarJedn* 312, 226, 358; *SkarŻyw* 14, 27, 456 *marg*; Nie zowie łię náuczycielmi/ boć ieden iełt náuczyciel wálž Chriłtus. *CzechEp* 125, 29, 125; *NiemObr* 15 [2 r.], 18, 39, 90, 99; *ReszPrz* 101; Wy mnie názywáćie Náuczycielem y Pánem: á dobrze mowicie; bomłi iełt. *WujNT Ioann* 13/13, *Matth* 8/19, 12/38, 19/16, 22/16, 24 (52).

nauczyciel czego (12): *LubPs* A4; *BibRadz* 1.*Tim* 1/7; gdyż zowiemy gwiazdami wierne nauczyciele prawdy *RejAp* 109v, CC2 [2 r.]; *SkarJedn* 218; *SkarŻyw* 409; przyjeżdżali do niego w polełftwach od rozmaitych Krolow/ Xiążąt y narodow nauczycielowie rozmaitych wiar/ y zakonow *StryjKron* 135; *LatHar* 446; *WujNT* 1.*Tim* 1/7. Cf »nauczyciel sprawiedliwości«.

nauczyciel ku czemu [= czego] (1): aby łwym dzieciom ku cności/ ku przyłftoyności/ powłścięgliwości/ y łskromności/ y łwiątobliwości [rodzice] nauczycielmi byli *KuczbKat* 310.

nauczyciel czyj [w tym: *pron poss* (14), *G sb i pron* (14), *ai poss* (1)] (29): *KromRozm III* Qv; *DiarDop* 101; *KrowObr* 18v; *RejAp* 16v; *WujJud* 262v; w Rzymie powiada/ iuz dwa kroluią Apołtolłkie książetá/ ieden nauczyciel pogánłftwá/ á drugi pierwłżá łtolicę trzymáiący *SkarJedn* 93, 273; Nauczyciel náłz nie kazał/ złym zá złe oddáwác *SkarŻyw* 436, 107, 108; *CzechEp* 125; O Pánie IEzu Chryłte/ [...] ktorył łwięte Apołtoły twoie/ przednieyłżymi filarámi y nauczycielámi Kołcióła twego wczynić raczył *LatHar* 428; Tak Kátholicy łwe páłterze y nauczyciele czcić y ważyć máią. *WujNT* 660 *marg*, *Matth* 9/11, 23/8, 10, s. 97, 156 *marg* (16); *PowodPr* 11.

W połączeniach szeregowych (18): *DiarDop* 101; *Mącz* 328d; *RejAp* [13]v, 76v; *CzechRozm* 92v; *SkarJedn* 7, 358; *CzechEp* 124; *NiemObr* 39, 44, 115; O Wielebny nauczycielu/ páłterzu/ y Pátronie náłz/ Woycielze łwięty *LatHar* 416; *WujNT* 243, *Rom* 2/20, 1.*Cor* 12/28, 1.*Tim* 2/7, 2.*Tim* 1/11, Xxxxxv.

W wyjałnieniu przenołni i alegorii (16): iż Kryłtus rołkázuię włzythkim łwoim łługam aby rozwiázali czterech ániółow ktory łą v Eufrates/ gđzie rozumie aby wierni Miniłtrowie iáwnie [...] mowili przeciw Aniołom/ to ielł tym fáłelżnym nauczycielom *BibRadz* II 138b *marg*, II 138b *marg*; Gwiazdami záwždy píłmo s. zwáło wierne nauczyciele ná ziemi. *RejAp* 74v; Iáko y Piotr łwięty złe nauczyciele zowie łthudniámi bez wody. *RejAp* 133, [13]v, 16v, 64, 75v, 76v (10); Połtáwiłem w niey łtrażnicę/ to ielł/ páłterze á nauczyciele *RejPos* 60v; Przez łudzi łpiące rozumiey nauczyciele zborowe *CzechEp* 39; łkąd teź píłmo nauczyciele Páłtyrzmi názywa. *NiemObr* 39; *WujNT* Xxxxxv.

W charakterystycznych połączeniach: od Boga dany (połłany) *nauczyciel* (3), *w Chrystusie*, *chrzełcijáński*, *cnotliwy*, *dobry* (3), *godny*, *grecki* (2), *katolicki*, *kołcielny* (4), *łaciński* (2), *miłósciwy*, *miły*, *niezbożny*, *nowy* (4), *obłędlivy*, *odszczępieniec*, *ołwiecony*, *pański*, *porządny*, *powszechny*, *sprawiedliwy*, *sprosny*, *łwięty*, *widomy*, *wielebny*, *zacny* (3), *zakonny*, *zborowy*, *zgodny*; *nauczyciel chrzełcijáństwa*, *dziatęk*, *w Izraelu*, *katoliki żydowskiej*, *w Kołciële bożym*, *Kołcióła (bożego)* (2), *krzełcijanow* (3), *poganow* (5), *pogaństwa*, *zborow* [= zborow]; *nauczyciel jednołci*, *miłóci*, *prawdy* (3), *łłowa bożego*, *wiary* (2), *zakonu* (3), *żywota*; *nauczyciela dáć* (3), *mieć* (5); *za nauczyciela wziąć*; *nauczyciele nauczáją*; *karanie nauczycielow*, *nauki*, *przełtrzeganie*; *od nauczycielow (fáłszywych)* *wyrwać*, *zachować*; *czcić nauczyciele*, *dáć* (2), *obiecywać*, *pomordować*, *ważyć*, *wytracić*, *zesałć*; *rządzić przez nauczyciele*.

Wyrażenia: »fáłszywy (a. fáłelżny), *obłudny nauciel*« = *falsus doctor PolAnt*; *magister mendax Vulg* [szyk 23:1] (23:1): *RejKupSekl* a3; *GliczKsiąż* L5; Czo zá chyłrołć ielł obłudnych nauczycielow. *LubPs* P2 *marg*, B3v, C3, D3v, D4 *marg*, G3 *margr*, ee4v, ee5v *marg*; *BibRadz* 2.*Tim* 3 *arg*, 2.*Petr* 2/1, II 138b *marg*, 141b *marg*; *RejAp* 18; *RejPos* 51v, [226], 261v; iż w ołtátnich czáłiech przyđą

ná was fáłszywi náuczyciele/ ktorzy vkázowác będą wiele Kriřtuřow. *RejZwierc* 197v; *CzechEp* 112, 117; *NiemObr* 42; *WujNT* 2.*Tim* 4 *arg*, 2.*Petr* 2/1.

»prawdziwy nauczyciel« [szyk 8:1] (9): Proźbá/ áby Pan prawdziwe náuczyciele w kościele řwoim dáć raczył. *LubPs* B4 *marg*, A4, D3v; *BibRadz* II 138a *marg*; *RejAp* 17v; *SkarJedn* 7; *NiemObr* 18 [2 r.]; *WujNT* 102.

»nauczyciel sprawiedliwořci« (2): *CzechRozm* 111; Synowie Syońscy rozráduycie řię w Iehowie Bogu wálzym/ ábowiem dał wam onego náuczyciela řprawiedliwořci *CzechEp* 124.

»wierny nauczyciel« [szyk 14:1] (15): *LubPs* E2v *marg*, aa3 *marg*, eev *marg*, ee3v *marg*; Duch řwięty powiáda iż nigdy wierni náuczyciele nie záginá *RejAp* CC2, BB3, 64, 74v, 75v, 76v, 109v, Ff3v; *RejPos* 46v, 130; *CzechRozm* 111 v.

»zły nauczyciel« (9): modlitwá [...] náprzeřiw nieprzyyaciořom kořciolá wiernego Páńkiego/ y przeřiw złym náuczycielom. *LubPs* ee3v, B4 *marg*, P6 *marg*, V3v *marg*, bb4v *marg*, ee2v *marg*, ee3v *marg*; *RejAp* 133; *CzechEp* 42.

Szeregi: »doktor i (a(l)bo) nauczyciel« [szyk 7:2] (9): Sluřńno bylo aby on ie pirwey nauczył ktoré nauczielmi ij doktory ludřkiemi mietz ie vmyřlil. *OpecŻyw* 42; *RejPos* 38v; *RejPosRozpr* cv; *CzechRozm* 98; *SkarJedn* 283; *WujNT* 792, Aaaaaa2, Aaaaaa3v, Bbbbbbb. [*Ponadto w pořczeniach szeregowych* 3 r.]

»nauczyciel, (i) kapłan« [szyk 1:1] (2): *RejPos* [226]; iedni káplány y náuczyciele y obrzádki łácińskie/ drudzy Greckie przyięli. *SkarJedn* 225. [*Ponadto w pořczeniu szeregowym* 1 r.]

»nauczyciel i (a, abo) kaznodzieja« [szyk 5:2] (7): *LubPs* A4; Ná koniec powiedział Theodorus zacny náuczyciel kořcielny y ořtry káznodzieiá *SkarŻyw* 300; *LatHar* 381; *WujNT* 102, 237, 576; *SkarKaz* 240a. [*Ponadto w pořczeniach szeregowych* 3 r.]

»mistrz, (i, abo) nauczyciel« [szyk 4:2] (6): bieda mnie nieřcźęfné/ ij kto mnie zbawił takowégo nauczyciela/ takowégo miřtra *OpecŻyw* 131v; *MurzNT* 151 *marg*; *WujJud* 262v; *SkarJedn* 14; Nie zákázuieć/ áby wiele miřtrów ábo náuczycielow/ byle godnych á zgodnych/ w kořciele być nie miało *WujNT* 792, 94 *marg*. [*Ponadto w pořczeniach szeregowych* 3 r.]

»ociec i nauczyciel« (4): iż tenże biřkup Rzymřki yeřt [...] wřlyřtkich krzeřciyánow oycem y náuczycielem *KromRozm* III Qv; *KrowObr* 18, 18v; *SkarJedn* 273. [*Ponadto w pořczeniu szeregowym* 1 r.]

»pasterz i (a) nauczyciel« = *pastor et doctor* *Vulg* [szyk 8:1] (9): *RejAp* 16v; *RejPos* 60v; *CzechRozm* 249v; A iedná wiárá/ y iednořć/ y ćiálo iedno/ bez iednego widomego náuczyciela y pářterzá/ y iedney głowy być nie moźe. *SkarJedn* 204, 59; *WujNT* 441, 660 *marg*, *Eph* 4/2; *SkarKaz* 6b. [*Ponadto w pořczeniach szeregowych* 6 r.]

»prorok i (a, albo) nauczyciel« (4): *RejAp* 18; *RejPos* 261v; Byli w kořciele ktory był w Antyochiey prorocy y náuczyciele [*prophetae et doctores*] *WujNT* Act 13/1; *PowodPr* 11. [*Ponadto w pořczeniach szeregowych* 5 r.]

»nauczyciel i wodz« [szyk 1:1] (2): *RejPos* 9v; O nieboźęta/ pomamione przez te fáłszywe y niezboźne náuczyciele y wodze/ obaczayćie řię wźdy poki ieřt ćzás *CzechEp* 112. [*Ponadto w pořczeniach szeregowych* 3 r.]

»nauczyciel i wykładowca« (1): Mefyafz náuczýciel y wykłádacz słowá Bożego. *CzechEp* 124 *marg.*
W przen (2) : Izali fie wtym iáwnymi náuczýcielmi Dijabelŕkimi [...] być nieokázuiecie? *KrowObr* 221; *BibRadz* II 138b *marg.*

Przen (21) :

a) *O Chrystusie* (16) : áni by Chriftuŕem Pánem iedynym nam od Bogá dánym náuczýcielem gárdzić chciał *CzechEp* 34, 121, 123, 124 [2 r.].

nauczyciel czyj [w tym: *pron poss* (8), *G sb* (1)] (9): *LubPs* V4; *RejPos* 122; *SkarJedn* 41 [2 r.] 43; *CzechEp* 124 [2 r.]; Iezu doŕkonáły náuczýcielu Swiętych Apoŕtołow/ zmiłuy fię nád námi. *LatHar* 340, 528.

W połączeniach szeregowych (4): *SkarJedn* 41 [2 r.]; porzućiwŕzy te obłędliwe Kátholiki/ iáko wodze ślepe/ do lámego iednego náuczýciela/ wodzá y Hetmáná wiáry/ wyznánia y zbáwienia przyŕtáli *CzechEp* 128; *NiemObr* 43.

W charakterystycznych połączeniach: nauczyciel apostołow, od Boga dany (3), *doskonały, prawy.*

Szereg: »pasterz a nauczyciel« (1): ŕłowá [...] / kthore nam opowiedáć raczy ten náŕz Pan á then zbáwiciel náŕz/ iŕz iedno on ielŕ páŕterz práwy/ á náuczyciel náŕz práwy. *RejPos* 122. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 3 r.]

b) *O Duchu Św.* (5) : káplánŕstwo zakonu nowego [...] trwáć muŕi do ŕkończenia ŕwiátá: máiac náuczýciela Ducha ŕ. ktory go vczy wŕzytkiey prawdy *WujNT* 184.

nauczyciel czyj [w tym: *G sb* (1), *pron poss* (1)] (2): *LatHar* 32; NAVCZYCIEL wiernych Duch ŕ. *WujNT* Aaaaaa2.

W połączeniach szeregowych (2): *CzechEp* 125; Duchu S. [...] tobie czeŕć y chwałę powinná teraz oddáię/ iáko ŕtworzyćielowi/ rzáđczy/ náuczýcielowi/ y opiekunowi náŕzemu *LatHar* 32.

Szereg: »wodz i nauczyciel« (1): y ducha od BOgá wŕziął/ wodzá onego ku wŕzelkiey prawdzie/ y náuczýciela [!] onych wŕzyŕtkich rzeczy ktorych vczył Chriŕtus. *CzechRozm* 254. [*Ponadto w połączeniu szeregowym* 1 r.]

Synonimy: doktor, maister, mistrz, nauczający, pedagog, preceptor.